

Kiruna stadsomvandling, vägen mot ett mer jämställt samhälle?

Cecilia Nerman

Kandidatarbete 15 hp, institutionen för stad och land
Landskapsarkitektprogrammet, Ultuna
Uppsala 2014

Titel: Kiruna stadsomvandling, vägen mot ett mer jämställt samhälle?

Engelsk titel: Kiruna city transformation, way towards a more equal society?

© Cecilia Nerman

Handledare: Antoinette Wärnbäck, SLU, institutionen för stad och land

Examinator: Lena Steffner, SLU, institutionen för stad och land

SLU, Sveriges lantbruksuniversitet, fakulteten för naturresurser och jordbruksvetenskap

Institutionen för stad och land, avdelningen för landskapsarkitektur

Omfattning: 15 hp

Nivå: Grundnivå G2E

Kurs: EX0725, Projekt i landskapsarkitektur

Landskapsarkitektprogrammet, Ultuna

Nyckelord: Jämställdhet, Kiruna, Planering, Stadsomvandling, Tävlingsprogram

Omslagsbild: Gruvans deformationszon med Kiruna i bakgrunden. Foto: privat

Publiceringsår: 2014

Publiceringsort: Uppsala

Online publication of this work: <http://epsilon.slu.se/>

Sammanfattning

Kiruna är idag mitt uppe i den process som kallas *Kiruna stadsomvandling*. Till följd av den utökade gruvbrytningen måste stora delar av staden omlokaliseras och ett nytt centrumområde byggas. Som start för denna process utlystes 2012 en arkitekttävling vars resultat kommer att ligga till grund för den nya stadsstrukturen. Inför tävlingen upprättades ett tävlingsprogram som beskriver hur Kiruna kommun ser på stadens framtid och utvecklingsmöjligheter. Kiruna kommun har i samband med denna process uttryckt vikten av att arbeta utifrån ett tydligt genusperspektiv för att skapa ett mer jämställt och långsiktigt hållbart samhälle. Syftet med denna kandidatuppsats är att värdera och analysera hur en kommun genom utformningen av ett tävlingsprogram kan arbeta mot ett mer jämställt samhälle. Utgångspunkten för uppsatsen är Boverkets riktlinjer rörande jämställdhet och planering. Detta arbete har genomförts som en dokumentgranskning där en litteraturstudie legat till grund för arbetet. Det dokument som undersökts och analyserats ur jämställdhetsperspektiv är tävlingsprogrammet, *Program för arkitekttävling – Ny stadskärna i Kiruna/ A new city centre for Kiruna*, som tagits fram på uppdrag av Kiruna kommun. Resultatet visar på att jämställdhetsaspekten till stor del tycks ha glömts bort i processen rörande tävlingsprogrammet och att ett tydligare ställningstagande kring dessa frågor troligtvis hade gynnat den jämställda utvecklingen av Kiruna.

Abstract

Kiruna is today in the midst of a process called *the city transformation*. As a result of the expanded mining operations, large parts of the city must be relocated and a new downtown area built. As a start to this process an architectural competition, whose results will form the basis for the new urban structure, was launched in 2012. Before the city planning competition began, a competitive program was established that describes how Kiruna Municipality look at the city's future and development opportunities. In connection with this process, Kiruna Municipality expressed the importance of working from a clear gender perspective in order to create a more equal and sustainable society. The aim of this bachelor thesis is to evaluate and analyse how a municipality, through the development of a competition program, can work towards a more equal society. The starting point of this paper is Boverkets guidelines on gender and planning. This work was conducted as a document review where a literature review formed the basis for the work. The document examined and analysed from a gender perspective is the competition program, *Program för arkitekttävling – Ny stadskärna i Kiruna/ A new city centre for Kiruna*, produced on behalf of the municipality of Kiruna. The results show that the gender perspective seems to have been forgotten in the process relating to the competition and that a clearer standpoint on these issues probably would have furthered a more equal development of Kiruna.

Innehåll

Introduktion	5
Syfte	6
Frågeställning.....	6
Avgränsning	6
Begreppsutredning.....	7
Metod.....	7
Litteraturstudie	8
Dokumentgranskning	8
Intervju	9
Analys av tävlingsprogrammet	9
Bakgrund	9
Varför behöver man arbeta för jämställdhet som planerare?	9
Situationen i dagens Kiruna	10
Planläggnings- och beslutsprocessen	10
Perspektiv i planeringen och problemet med könsneutralitet	10
Planerarens makt att påverka	11
Vikten av medborgarinflytande	11
Trygghet och säkerhet.....	12
Tillgänglighet och orienterbarhet - viktiga utgångspunkter för en tryggare stadsmiljö.....	12
Arbete och bostaden med dess omgivning	13
Könsneutrala termer - viktigt för att inte befästa traditionella könsmönster	13
Transportsystemet.....	13
Vikten av kombinationslösningar	14
Resultat.....	14
Jämställdhet	14
Planläggnings- och beslutsprocess	15
Trygghet och säkerhet.....	16
Arbete och bostaden med dess omgivning	16
Transportsystemet.....	17
Sammanfattande reflektion över resultat.....	18
Diskussion	20
Reflektion kring arbetet och metoden.....	21
Frågor för framtiden.....	21
Referenser	22

Introduktion

Kiruna står idag inför en stor förändring av stadens struktur då delar av staden måste flyttas till följd av den expansiva gruvbrytningen (Kiruna kommun 2014b). I och med denna stadsomvandling skapades 2012 en tävling för det nya centrumområdet och Kiruna kommun utvecklade ett tävlingsprogram som angav riktlinjerna för stadsbyggnadstävlingens förutsättningar och gestaltning. Eftersom Kiruna kommun i sitt visionsarbete för stadsomvandlingen, *Kiruna 2.0*, tydligt uttalat vikten av att forma ett mer jämställt och hållbart samhälle (Kiruna kommun 2014a) är det intressant att utforska om detta avspeglas i tävlingsprogrammet, som är startskottet för hela den pågående stadsomvandlingen i Kiruna (Kiruna kommun 2014c). Avsikten med stadsbyggnadstävlingen är att Kiruna kommun tillsammans med förslagsställarna för det vinnande förslaget ska planera det nya Kiruna (Kiruna kommun 2012).

Kiruna har idag ungefär 23 000 invånare och ända sedan staden grundades år 1900 (Kiruna kommun 2013) har den präglats av en enda stor näring, nämligen gruvbrytningen (Nilsson 2009). Staden och gruvan har i över hundra år levt i symbios med varandra (Alexander 2013) och enligt Nilsson (2009) är det en allmänt vedertagen uppfattning att om det går bra för gruvbolaget LKAB så går det också bra för staden Kiruna. Ofta beskrivs Kiruna som en gruvstad eller en stad med en gruva, vilket både kan ses som identitetsskapande och positivt men även kan ge en bild av en machostad (se begreppsutredning s. 7) präglad av manliga ideal, vilket kan vara negativt (Kiruna kommun 2012). Stadsvetaren Malin Rönblom menar till och med att det inte ens är särskilt kontroversiellt att påstå att Kiruna är en machostad (Bergström 2012). Kiruna utmärks än idag av traditionella könsmonster och en maskulin kultur, där klassiskt manliga intressen som skoteråkning, fiske och jakt präglar fritidslivet (Bergström 2012). Det finns en tydlig struktur att män arbetar inom gruvnäring, transport och teknik medan kvinnor främst arbetar med handel, vård och omsorg (Nilsson 2009). Arbetsmarknaden är starkt könssegregerad vilket kan förklaras med att verksamhetsområden som traditionellt drar till sig män är dominerande i staden (Kiruna kommun 2012). Ett kvinnounderskott råder i dagsläget i Kiruna (Bergström 2007) och många unga kvinnor flyttar från staden för utbildning och arbete (Kiruna kommun 2012).

Den maskulina kulturen är dock ifrågasatt just på grund av att den missgynnar jämställdhet (Nilsson 2009) och flera av de styrande politiska partierna har kommit överrens om att det pågående arbetet med stadsomvandlingen ska utmärkas av ett tydligt genusperspektiv (Bergström 2012). I samband med stadsomvandlingen pågår visionsprojektet *Kiruna 2.0*, som går ut på att ta fram visioner på hur Kiruna ska se ut efter stadsomvandlingen. Som utgångspunkt för framtidsvisionen har *Visionsgruppen för jämställdhet och mångfald* kommenterat levnadsklimatet i Kiruna idag:

"Kiruna kan sägas vara ett oerhört hållbart samhälle om vi kunde påstå att alla människor är vita, heterosexuella män i medelåldern som gillar öl, sport på TV, friluftsliv på skoter och gruvindustri" (Grusmark 2012, s. 1-2).

Gruppen har i sitt arbete kunnat konstatera att Kiruna idag är ett ohållbart samhälle, sett utifrån perspektivet jämställdhet, där de människor som inte passar

in i den snäva norm som målas upp ofta upplever att de inte har en given funktion eller plats i staden (Grusmark 2012).

I förslaget till den nya fördjupade översiktsplanen (Kiruna Kommun 2014d) och i visionsarbetet *Kiruna 2.0* (Kiruna kommun 2014a) säger sig Kiruna kommun vilja uppnå ett mer jämställt samhälle. I min kandidatuppsats har jag därför analyserat och värderat hur Kiruna kommun genom utformningen av tävlingsprogrammet har främjat stadsplaneringen för ett mer jämställt Kiruna.

Den primära målgruppen för detta kandidatarbete är landskapsarkitekter, men den kan även vara intressant för dem som arbetar med planering. Detta då tanken om ett mer jämställt samhälle är ständigt aktuell i och med att de jämställdhetspolitiska målen anger att kvinnor och män ska ha samma makt att forma såväl sina egna liv som samhället (Boverket 2007). Stadsplanering har stor betydelse för människors vardag och liv varför det är viktigt att undersöka hur man kan påverka utvecklingen mot ett mer jämställt samhälle genom planering, till exempel i utformandet av ett tävlingsprogram.

Syfte

Syftet med mitt kandidatarbete är att värdera och analysera hur en kommun genom utformning av ett tävlingsprogram kan arbeta mot ett mer jämställt samhälle.

Frågeställning

Hur har Kiruna kommun, genom utformning av tävlingsprogrammet för Kiruna stadsomvandling, främjat stadsplaneringen för ett mer jämställt Kiruna? Utgångspunkten är Boverkets riktlinjer rörande jämställdhet och planering.

Avgränsning

Mitt arbete avgränsas till att behandla stadsomvandlingen i staden Kiruna från 2004 då beslutet togs om att staden måste flyttas, till följd av gruvans expansion (Kiruna kommun 2014b), fram till 2012 då Kiruna kommun utformande tävlingsprogrammet för den nu pågående stadsomvandlingen av Kiruna. Dokumentgranskningen avgränsas till att behandla tävlingsprogrammet *Program för arkitekttävling – Ny stadskärna i Kiruna/ A new city centre for Kiruna* framtaget av Kiruna kommun (2012). Som utgångspunkt för arbetet har jag använt mig av fyra av de teman som Boverkets publikation *Jämna steg – checklista för jämställdhet i fysisk planering* tar upp som viktiga aspekter att arbeta med när man vill uppnå ett mer jämställt samhälle genom planering. Dessa fyra teman är:

- » Planläggnings- och beslutsprocessen
- » Arbete och bostaden med dess omgivning
- » Transportsystemet
- » Trygghet och säkerhet

Två teman, fritid och kulturmiljöer, uteslöts då det var svårt att hitta fakta om dessa i annan litteratur. Min uppsats kommer bara att behandla den jämställdhet som kan påverkas via fysisk planering.

Begreppsutredning

Här presenteras några för uppsatsen centrala begrepp, detta för att undvika missförstånd och underlätta förståelsen.

Genus: Med genus menas i den här uppsatsen uppdelningen i kön som ett kulturellt och socialt fenomen. Det vill säga att människor tillskrivs vissa egenskaper utifrån vilket kön de har, där vissa egenskaper betecknas som kvinnliga respektive manliga.

Jämställdhet: Med jämställdhet menas i den här uppsatsen kvinnors och mäns lika rättigheter att forma sitt eget liv samt att människor oberoende av kön ska ha lika stor rätt och möjlighet att vistas i det offentliga rummet på lika villkor. De strukturer som genom stadsplanering byggs upp ska inte motverka denna grundläggande rättighet att som medborgare ha makten att forma sitt eget liv. Jämställdhet bör ej förväxlas med *jämlikhet* som behandlar allas lika värde, då jämställdhet endast behandlar förhållandet mellan könen (Nationalencyklopedin 2014).

Kiruna Stadsomvandling: Kiruna stadsomvandling är namnet på den process där Kiruna stadskärnan måste omlokaliseras och delar av staden förflyttas till följd av den expansiva gruvbrytningen (Kiruna kommun 2014b).

Könsneutral och könsblind: Med könsneutral menas i den här uppsatsen att ej definiera kön på grund av att vilja undvika att tillskriva ett visst kön vissa egenskaper. Könsneutralitet kan i vissa fall leda till könsblindhet, som kan beskrivas som att genom intentionen att inte vilja tillskriva ett visst kön särskilda egenskaper glömma bort att en ojämlikhet råder mellan könen.

Macho: Med macho menar jag en utpräglad manlig kultur med grov jargong och där det är viktigt att uppvisa egenskaper som tuff, hård och grov. I en machokultur finns tydliga förväntningar och föreställningar om vad det är att vara man vilket sätter ramar för hur pojkar och män ska agera för att få status i denna kultur. Exempel på detta kan vara att män ska ha kontroll, inte vara beroende av andra samt ej uppvisa känslor och empati. Kvinnan ses i en machokultur som underordnad mannen och de manliga idealen är de som värderas högst.

Produktivt – och reproduktivt arbete: Med produktivt arbete menar jag det arbete som genererar betalning i form av lön medan jag med reproduktivt arbete menar obetalt arbete i hemmet till exempel, vård av anhörig, tvätt och städning.

Metod

För att undersöka min frågeställning, samlade jag in och bearbetade material rörande jämställdhet och fysisk planering. Min arbetsprocess delades in i fyra steg bestående av en litteraturstudie, en dokumentgranskning där empiriskt material insamlades, en kort intervju för att få svar på frågor som ej besvarades av litteraturen och slutligen en analys av tävlingsprogrammet utifrån granskningsmallens frågor.

Litteraturstudie

En studie gjordes av litteratur som behandlar ämnena jämställdhet, planering, genus eller Kiruna, alternativt en kombination. Litteratursökningen gjordes i den nationella bibliotekskatalogen Libris, i SLU:s publikationsarkiv Epsilon, SLU-bibliotekets söktjänst Primo, Googles sökmotor för vetenskapligt material Google Scholar samt sökmotorn Google. Sedan fann jag ytterligare referenslitteratur genom att titta i referenslistorna på de publikationer jag redan hittat och funnit användbara för mitt arbete.

För att begränsa och sätta en ram på min litteraturundersökning valde jag att i min litteraturstudie utgå från fyra av de aspekter (se Avgränsning s. 6) som Boverket tar upp i sin publikation *Jämna steg - Checklista för jämställdhet i fysisk planering*. Jag har utifrån dessa fyra teman letat fakta i litteratur om hur den fysiska planeringen kan bidra till ett mer jämställt samhälle.

Dokumentgranskning

Med utgångspunkt i de fakta jag fann i litteraturen, utifrån de fyra teman jag valt ut från publikationen *Jämna steg - Checklista för jämställdhet i fysisk planering*, utvecklade jag en granskningsmall (Fig. 1) med frågor. Denna granskningsmall användes sedan för att analysera hur tävlingsprogrammet främjar en jämställd stadsutveckling när det nya Kiruna ska byggas.

Fig. 1
Granskningsmallen som användes för analys av tävlingsprogrammet.

Jämställdhet	Planläggnings- och beslutsprocessen	Trygghet och säkerhet	Arbete & bostaden med dess omgivning	Transport
Nämns ordet jämställdhet? Om ja, i vilket sammanhang? Om nej, talar man om jämställdhet underförstått?	Vem/vilka har författat tävlingsprogrammet?	Nämns ordet trygghet? Om ja, i vilket sammanhang? Om nej, talar man om trygghet underförstått?	Uttrycks det att en funktionsblandad, tät stad är önskvärd?	Hur förhåller sig tävlingsprogrammet till bilismen jämfört med kollektivtrafiken?
	Vilka yrkesroller har författarna?	Visas en medvetenhet om att kvinnor och män känner sig trygga i olika hög utsträckning i stadens offentliga rum?	Hur beskrivs stadens tillväxt i tävlingsprogrammet? Knyts den nya strukturen ihop med äldre struktur?	Nämns kombinationslösningar i tävlingsprogrammet?
	Föregicks tävlingsprogramskrivandet av någon medborgardialog? Om ja, hur såg denna ut? Om nej, varför inte?	Talar tävlingsprogrammet om bra belysning samt att undvika parkeringshus och gångtunnlar?	Beskrivs arbetstrender i termer som kvinnligt och manligt eller används neutrala begrepp som produktivt - respektive socialt reproduktivt arbete?	Visas det förståelse för att det idag råder en skillnad i resmönster mellan de som arbetar produktivt och de som arbetar socialt reproduktivt? Om ja, finns en strategi för att arbeta mot mer lika förhållanden?
	Fanns det någon tanke på jämställdhet när programmet utformades? Om ja, hur såg denna ut? Om nej, varför inte?	Nämns orden tillgänglighet eller orienterbarhet? Om ja, i vilket sammanhang? Om nej, talar man om tillgänglighet/orienterbarhet underförstått?		
	Ordet jämställdhet nämns ej i tävlingsprogrammet, är det ett medvetet val?			

Intervju

Som en del av granskningsmallen utvecklade jag en kort intervju då vissa frågor inte gick att få besvarade från litteraturen. Dessa frågor utvecklades utifrån aspekter, funna i litteraturen, som kan vara bra att ta hänsyn till i planläggnings- och beslutsprocessen ur jämställdhetssynpunkt. För att få svar på dessa frågor rörande arbetsgruppen bakom tävlingsprogrammet kontaktade jag Kiruna kommun. De hänvisade mig till Kiruna kommuns förre stadsarkitekt, Thomas Nylund, som var en av jurygruppens medlemmar och ingick i arbetsgruppen bakom tävlingsprogrammet. Intervjun gick till så att jag först mejlade ut frågorna till Thomas Nylund, varefter de besvarades under en telefonintervju. De frågor som ställdes är de som återfinns under *Planläggnings- och beslutsprocessen* i granskningsmallen ovan.

Analys av tävlingsprogrammet

Utifrån granskningsmallens frågor, värderade och analyserade jag tävlingsprogrammet för Kiruna stadsomvandling för att utforska om tävlingsprogrammet främjar en jämställd stadsutveckling. Denna analys utgick från fyra av de teman som Boverkets publikationen *Jämna steg - Checklista för jämställdhet i fysisk planering* tar upp som viktiga för att implementera jämställdhet i planeringsarbetet. I min granskning tog jag stöd av fördjupande fakta om de fyra aspekterna som jag hade funnit i annan litteratur.

Bakgrund

I denna del redogör jag för olika aspekter som är viktiga att implementera i arbetet med fysisk planering om man vill sträva mot att skapa ett mer jämställt samhälle genom planering. Först ges en introduktion till varför jämställdhetsarbete är viktigt i planeringssammanhang, följt av hur situationen kring jämställdhet ser ut i dagens Kiruna. Vidare följer olika aspekter av planering utifrån de fyra teman jag funnit i Boverkets publikation *Jämna steg - Checklista för jämställdhet i fysisk planering*.

Varför behöver man arbeta för jämställdhet som planerare?

Det är främst Plan- och byggnadslagen som reglerar statens och kommunernas funktion i den fysiska planeringen (Nyström & Tonell 2012). Exempelvis beskrivs i Plan- och byggnadslagen att det är viktigt att understödja en tillgänglig, användbar och god livsmiljö sett ur social synpunkt, vilket betyder att all form av segregation skall motverkas samt att planeringen ska främja social hållbarhet (Nyström & Tonell 2012). Vidare står det i skrivet i Plan- och byggnadslagen första portalparagraf att

”Bestämmelserna syftar till att, med hänsyn till den enskilda människans frihet, främja en samhällsutveckling med jämlika och goda sociala levnadsförhållanden och en god och långsiktigt hållbar livsmiljö för människorna i dagens samhälle och för kommande generationer.” (Boverket 2014).

Då jämställdhet faller in under begreppet jämlikhet (Nationalencyklopedin 2014) blir det tydligt att det faktiskt är ett lagstadgat krav att inbegripa jämställdhetsarbetet i planering. En annan aspekt av det hela är enligt Andersson (2005) att det helt enkelt handlar om rättvisa och lika värde. Alla människor ska ha samma rättigheter, möjligheter och skyldigheter oberoende av könstillhörighet (Andersson 2005).

Situationen i dagens Kiruna

Ingen kan säga hur länge gruvbrytningen kommer att pågå i Kiruna då en kraftig konjunktursvängning på världsmarknaden, likt under 80-talets gruvkris (Jakobsson 2014), skulle kunna medföra att gruvan läggs ned. En förutsättning för att staden ska kunna attrahera alla typer av människor och ha en möjlighet att överleva i en möjlig framtid utan gruvdrift är att en förändring av levnadsklimatet kommer till stånd och att alla får en möjlighet att känna att de har en given plats i staden (Nilsson 2009). Att många unga kvinnor flyttar från Kiruna för studier och arbete på annan ort (Kiruna kommun 2012) är också en anledning till att skapa en stad som attraherar fler, speciellt som det i dagsläget redan råder ett kvinnounderskott (Bergström 2007). Detta har gruvbolaget LKAB uppmärksammat och i mål för framtiden beskriver de att det är viktigt att Kiruna blir en tilltalande levnadsplats för både kvinnor och män (Bergström 2007). Detta handlar enligt Bergström (2007) även om företagets överlevnad då framtidsprognoserna förutspår att det kommer behövas mer arbetskraft inom några år, vilket innebär att det är extra viktigt att attrahera såväl kvinnor som män till att arbeta inom företaget.

Planläggnings- och beslutsprocessen

Utifrån den första aspekten, planläggnings- och beslutsprocessen, finns det flera perspektiv som spelar roll för den fysiska planeringen mot ett mer jämställt samhälle. Dels vem som faktiskt tar besluten och således har reell makt att påverka, det vill säga beslutsfattare och fysiska planerare. En annan viktig sida är medborgarinflytandet. Till hur stor del tillåts medborgarna att komma till tals i det samhälle som planeras?

Perspektiv i planeringen och problemet med könsneutralitet

Den fysiska planeringen i Sverige idag beskrivs ofta, i positiva ordalag, som könsneutral (Larsson & Jalakas 2008). Detta grundar sig enligt Larsson och Jalakas (2008) i ett tankesätt om att man inte vill referera alla situationer till kön med tanke på att kvinnor och män i Sverige idag är fria att göra vad de vill med sina liv utan att en planerare programmerar det åt dem. Vidare resonerar de att faran dock är att könsneutralitet inte sällan blir till könsblindhet och att den ojämställdhet som de facto byggs in i samhällets strukturer idag går planerna förbi. Konsekvensen blir att man blundar för att kvinnor och män bär på olika erfarenheter vilket leder till att kvinnornas erfarenheter inte tas lika mycket hänsyn till i samhällsplaneringen (Larsson & Jalakas 2008).

Detta var även något som uppmärksammades i forskningscirkeln *Rädslans rum* (Andersson 2005) som Malmös gatukontor drev under ett år. En av slutsatserna från projektet lyder *”Planeringen är väldigt manlig eller i bästa fall könsneutral, genusperspektivet måste komma fram och belysa frågor ur olika*

vinklar.”(Andersson 2005) vilket klarlägger det faktum att dagens stadplanering inte är tillräckligt könsmedveten. Forskningscirkeln uttryckte även vikten av att genusperspektivet integreras i den fysiska planeringen och väsentligheten i att visa på de olika erfarenheter som kvinnor och män stundtals bär på (Andersson 2005). Enligt Andersson (2005) finns det ofta även en strategi i jämställdhetsarbete att man utelämnar just ordet jämställdhet då det tenderar att vara ett så pass laddat ord som är fyllt med föreställningar och människors egna tolkningar.

Planerarens makt att påverka

Enligt Larsson & Jalakas (2008) är planeraren inte en neutral tjänsteman utan en person som genom sin roll har möjlighet att påverka. De uttrycker vidare att denna makt dock inte bör användas för egna intressen utan för att bevaka medborgarnas intressen i planeringsprocessen. Dessutom beskriver Larsson & Jalakas att det därmed är viktigt att verkligen lyssna på dem man planerar för och på så sätt visa att man har respekt för de människor som påverkas av de beslut som fattas. En sådan här typ av kommunikativ process kan bidra till ökad jämställdhet, då planeraren får syn på fler perspektiv (Larsson & Jalakas 2008).

Enligt Larsson & Jalakas (2008) har det ofta varit så inom planeringen att de förslag på jämställdhet som tagits upp rört könsfördelningen mellan kvinnliga respektive manliga politiker och tjänstemän. De medger att en jämställd arbetsplats är viktig men de anser inte att det är där huvudfokus bör ligga inom arbetet mot en planering för ett mer jämställt samhälle. Enligt Larsson (2006) är det en falsk föreställning att om fler kvinnor tas in i planeringsprocessen så löser sig allt. Hon menar att ett jämställt samhälle är allas ansvar och inte en fråga som enbart kvinnor bör eller ska representera (Larsson 2006). Andersson (2005) argumenterar däremot för att en jämn könsfördelning visst är viktig i planeringsorganisationer och att det kan vara ett delmål mot en mer jämställd fysisk planering. Hon talar också om att det för en organisation som inte själv är jämställd är mycket svårt att nå jämställdhetsmål i de arbeten de utför åt sina kunder (Andersson 2005).

Enligt Larsson (2006) är erfarenheterna som kvinnorna bär på fortsatt mycket viktiga att ta hänsyn till i dagens samhälle, inte beroende på att de är ”kvinnliga” åsikter utan för att de än idag skiljer sig från mäns åsikter och erfarenheter. Men i takt med att samhället går mot mer jämställda förhållanden i framtiden kommer även män och kvinnors erfarenheter bli alltmer lika, till exempel på grund av en mer jämlik uppdelning av det obetalda arbetet, såsom hushållsarbete och vård av anhörig (Larsson 2006).

Vikten av medborgarinflytande

Medborgarinflytande är viktigt av flera olika anledningar. En grundläggande tanke är att vi lever i ett demokratiskt samhälle där alla ska ha rätt att komma till tals. Vidare stärks allmänhetens engagemang och känsla av tillhörighet om människor märker att de har möjlighet att påverka, vilket är positivt för planeringsprocessen som på så vis får in fler perspektiv (Larsson & Jalakas 2008). Som planerare är det enligt Larsson & Jalakas (2008) grundläggande att vara medveten om att medborgarna bär på en kunskap som är viktig för den fysiska planeringen. Enligt dem är det medborgarna som har detaljkunskap om miljön som planeras då det är allmänheten som använder den offentliga miljön (Larsson & Jalakas 2008).

Trygghet och säkerhet

Den andra aspekten enligt Boverket är trygghet och säkerhet. Enligt Lundkvist (1998) är det vanligare att kvinnor känner otrygghet och oro utomhus än att män gör det. Denna oro behöver inte grunda sig i att ett specifikt brott har skett på en plats utan är minst lika ofta en oro över vad som skulle kunna hända (Lundkvist 1998). Vidare säger Lundkvist (1998) att miljöer som är dåligt upplysta, folktomma och där ingen skulle höra ett rop på hjälp är sådana miljöer som upplevs som extra otrygga. Ur ett jämställdhetsperspektiv bör alla kunna känna sig trygga i det offentliga rummet i lika stor utsträckning. Att så inte är fallet blir tydligt vid en granskning av Statistiska centralbyråns (2012) statistik över andelen personer som känner sig otrygga vid utevistelse sent på dygnet (Fig.2).

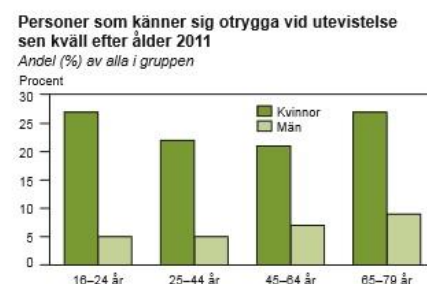

Fig. 2
Statistik från Statistiska centralbyrån (2012) som visar på den höga andel kvinnor som känner sig otrygga vid utevistelse på kvällstid.

Tillgänglighet och orienterbarhet - viktiga utgångspunkter för en tryggare stadsmiljö

Enligt Listerborn (2000) är tillgänglighet och orienterbarhet två viktiga utgångspunkter på hur en tryggare stadsmiljö kan skapas. En tillgänglig stadsmiljö innebär enligt henne att underlätta för människor att förflytta sig i staden och delta i det offentliga livet. Vidare säger Listerborn att det ska vara lätt och tryggt att röra sig mellan olika funktioner i samhället genom korta och direkta förbindelser. Hon beskriver att exempelvis trafikstruktur och busshållplatsers placering därför är betydelsefullt. Enligt Listerborn kan det även vara bra med så kallade alternativvägar, vilket innebär att det finns möjlighet att välja en alternativ väg om man är rädd att gå en viss sträcka. Hon argumenterar för att detta är viktigt för att individens rörelsefrihet inte ska begränsas. Enligt Statistiska centralbyråns (2012) statistik (Fig.3) väljer kvinnor i större utsträckning än män en alternativ väg av rädsla för att utsättas för brott, vilket tyder på att det offentliga rummet inte är lika tillgängligt för alla.

Fig. 3
Statistiska centralbyråns statistik (2012) visar på att fler kvinnor än män på grund av oro att utsättas för brott tar en annan väg.

Orienterbarhet beskriver Listerborn (2000) som hur den enskilda personen avläser och förstår sin omgivning. Hon beskriver att en lättbegriplig stadsstruktur, gärna i form av ett rutnätsmönster, ökar känslan av trygghet just för att det är lätt att orientera sig. Andra viktiga saker att ha i åtanke är enligt Listerborn tydliga siktlinjer och en bra överblickbarhet, då det känns tryggt att kunna se vad som händer längre fram. Detta menar hon knyter an till begreppet social kontroll som handlar om att se och bli sedd, att byggnader utformas så de vänder sig ut mot gatan eller de offentliga rummen skapar en ökad känsla av överblickbarhet. Annat som Listerborn benämner som viktigt ur trygghetsaspekten är en tät, funktionsblandad stad med tydlig skyltning och bra belysning. Hon säger vidare att parkeringshus och gångtunnlar bör undvikas i största möjliga mån då dessa tenderar att kunna upplevas som otrygga platser (Listerborn 2000).

Arbete och bostaden med dess omgivning

Utifrån den tredje aspekten *Arbete och bostaden med dess omgivning* spelar placeringen av olika funktioner i samhället stor roll för jämställdheten. Enligt Lundkvist (1998) bör det vara lätt att ta sig mellan, skola, arbete, service och hemmet för alla oberoende av livssituation. Funktionsuppdelning kan ses som något negativt ur jämställdhetssynpunkt då det kan försvåra människors vardagsliv. Lundkvist beskriver det som en fördel om grundläggande funktioner i samhället är möjliga att nå även utan tillgång till bil. Bilismens utbredning har enligt henne nämligen lett till att tillgängligheten för dem utan bil minskat samt att viktiga funktioner skiljts åt, vilket kan missgynna jämställdheten.

Boverkets (2007) beskriver liknande att det är positivt med en blandad bebyggelse där olika funktioner i samhället binds ihop för att underlätta det vardagliga livet. Vidare beskrivs hur tillgängligheten till fots och till cykel ökar i staden om staden tillväxer succesivt i kanterna istället för med enskilda områden som ej hänger ihop med den övriga stadsstrukturen. Att organisera staden enligt ett rutnätssystem framhålls också som fördelaktigt då det ger ett flöde av både trafik och människor samt skapar platser för möten och ett ökat serviceutbud. (Boverket 2007). På liknande vis beskriver Listerborn (2000) att det i flera trygghetsprogram talas om att det är bra ur trygghetssynpunkt om nya områden i en stad ansluter till tidigare redan etablerade områden. Detta för att, enligt Listerborn, undvika att det skapas öde mellanrum i staden.

Könsneutrala termer - viktigt för att inte befästa traditionella könsmönster

För att inte befästa gamla, traditionella könsmönster kan det vara bra att istället för att tala om områden som typiskt kvinnliga eller manliga, som det varit historiskt sett, använda könsneutrala termer (Larsson & Jalakas 2000). Detta för att tydliggöra att dessa områden inte kommer vara typiskt kvinnliga eller manliga i framtiden utan att de är en föränderlig process (Larsson & Jalakas 2008). Exempel på en sådan benämning är *produktion/lönearbete* jämfört med *social reproduktion/obetalt arbete*, dessa begreppspår kan relateras till de traditionella könsrollerna för kvinnor och män men talar för den skull inte om hur det kommer se ut i framtiden (Larsson & Jalakas 2008). Enligt Forsberg (2005) värdesätts inte social reproduktion och produktion på samma sätt i dagens planering, utan den sociala reproduktionen är underställd produktionen. Detta sker enligt Forsberg (2005) ofta omedvetet för att de traditionellt kvinnliga erfarenheterna inte lyfts fram som lika viktiga. Detta härrör sig från att betalt arbete historiskt sett har haft högre status än obetalt arbete i hemmet (Forsberg 2005).

Transportsystemet

Den sista av de fyra aspekterna är transportsystemet. Att se transporter ur ett genusperspektiv är enligt Sveriges kommuner och landsting (2013) viktigt för att få kunskap om de villkor som råder för resande i vårt samhälle. De beskriver att generellt sett färdas kvinnor och män på olika vis, vilket inte betyder att det valda färd sättet beror på individens egna val eller på att kvinnor och män har olika resebehov. Sveriges kommuner och landsting förklarar det som att precis som inom andra områden påverkas även resandet av de genusordningar som genomsyrar samhället i stort (2013). Som exempel är placeringen av arbetsplatser, skolor och förskolor i förhållande till den egna bostaden sådant som

påverkar hur människor väljer att förflytta sig, beroende på att olika människor har olika förutsättningar (Sveriges kommuner och landsting 2013).

Kvinnor och män reser ungefär lika många resor men männen färdas generellt betydligt längre sträckor (Lundkvist 1998). Enligt Sveriges kommuner och landsting (2013) visar studier att för män, som ofta arbetar inom privat sektor, är ett längre resande kopplat till en tydligt högre lön medan samma förhållande inte i lika stor utsträckning gäller för kvinnor. Kvinnor återfinns ofta inom den offentliga sektorn och deras arbetsplatser är generellt belägna närmare hemmet än männens (Sveriges kommuner och landsting 2013). Vidare tenderar kvinnor att göra fler kombinerade resor som innehåller ärenden förknippat med service och handel, medan män i större utsträckning tar sig från arbetet till hemmet utan stopp (Larsson & Jalakas 2008). Dessa skillnader i resmönster kan enligt Lundkvist vara ett tecken på den ojämställdhet som råder och att levnadsmönstren för kvinnor och män generellt skiljer sig åt (Lundkvist 1998).

Vikten av kombinationslösningar

Om kvinnor i större utsträckning hade tillgång till bil så skulle transportsystemet bli mer jämställt men knappast mer hållbart enligt Larsson och Jalakas (2008). Vidare säger de att för att värna om miljön bör istället bilanvändandet minska hos samtliga resenärer (2008). Larsson och Jalakas anser också att det är bra att satsa på kombinationslösningar för promenad, cykling och i viss mån bilism tillsammans med kollektivtrafik för att främja ett mer jämställt resande.

Enligt Boverket (2007) är det bra att använda könsuppdelad statistik för att synliggöra de generella levnadsmönster som i dagsläget finns för kvinnor och män. Denna statistik kan ge en antydning om hur samhället ser ut och användas som underlag för beslut och prioriteringar i den fysiska planeringen (Boverket 2007). Exempel på detta kan inom transportsektorn vara att genom att skönja ett särskilt mönster, kunna jobba specifikt mot de grupper som väljer att inte åka kollektivt, för att på så sätt öka användningen av kollektivtrafiken generellt (Sveriges kommuner och landsting 2013).

Resultat

Under resultat presenteras en sammanställning av det som framkommit efter granskningen av tävlingsprogrammet för Kiruna stadsomvandling, utifrån granskningsmallens frågor, samt svar från den kompletterande telefonintervjun. De resultat som återfinns under rubriken *Planläggnings- och beslutsprocessen* kommer från intervjun med Kirunas förre stadsarkitekt medan svaren under de övriga rubrikerna kommer från granskningen av tävlingsprogrammet. Resultatavsnittet inleds med en fråga om själva ordet jämställdhet och därefter presenteras resultaten utifrån de fyra teman givna av Boverkets skrivelse *Jämna steg – checklista för jämställdhet i fysisk planering*.

Jämställdhet

Nämns ordet jämställdhet? Om ja, i vilket sammanhang? Om nej, talar man om jämställdhet underförstått?

Nej ordet jämställdhet nämns ej. I tävlingsprogrammet nämns att Kiruna kommun har höga ambitioner gällande hållbarhet i det nya Kiruna, där social,

kulturell hållbarhet nämns som en av tre viktiga hållbarhetsaspekter (övriga är ekonomisk- och ekologisk hållbarhet) men det utvecklas inget mer utan det är endast energibesparande åtgärder som beskrivs.

Planläggnings- och beslutsprocess

Vem/vilka har författat tävlingsprogrammet?

En jury, utsedd av kommunstyrelsen i Kiruna och Sveriges arkitekter, har författat tävlingsprogrammet, dock finns det inga exakta uppgifter om vem som skrivit vilken del enligt Nylund¹. Vidare beskriver Nylund¹ att tävlingsprogramskrivandet gick till så att olika jurymedlemmar skrev olika delar, varefter texterna skickades runt i juryn för att alla skulle få ha synpunkter. Nylund¹ anser att olika jurymedlemmar har kunnat ha olika stort inflytande på processen då vissa jurymedlemmars kommentarer på texterna som skrevs uteblev, möjligen beroende på tidsbrist eller bristande engagemang. Vissa delar av programmet togs från prekvalificeringsprogrammet, som publicerades innan själva tävlingsprogrammet, antingen rakt av eller i omarbetad version. Andra delar inspirerades av andra tävlingsprogram.

Vilka yrkesroller har författarna?

Jurysammansättningen bestod av fem arkitekter, varav en stadsarkitekt i Kiruna, en länsarkitekt från Länsstyrelsen i Norrbottens län, en utomstående planarkitekt från ett konsultföretag, en professor i Arkitektur från en designhögskola samt en stadsbyggnadsingenjör från Malmö (Samuelsson 2013). Vidare ingick i juryn även två chefer från Kiruna kommun, från Fritids- och Kulturförvaltningen respektive Mark- och Exploateringsavdelningen, (Samuelsson 2013). Juryns sekreterare bestod av en arkitekt utsedd av Sveriges Arkitekter, vilka även utsett två av de andra deltagarna i juryn (Samuelsson 2013).

Föregicks tävlingsprogramskrivandet av någon medborgardialog? Om ja, hur såg denna ut? Om nej, varför inte?

Enligt Nylund¹ fanns det ingen medborgardialog kopplad till själva tävlingen, han beskriver tidsbristen samt att demokratiaspekten är väldigt svår, då det är svårt att skapa ett engagemang bland folk, som en möjlig förklaring. Att medborgardialog aldrig fanns med på agendan i samband med programskrivandet framställer Nylund¹ som synd då tävlingsprogrammet, enligt honom, är väldigt viktigt och egentligen den tidpunkt i en planeringsprocess där allmänheten har som störst möjlighet att påverka.

Fanns det någon tanke på jämställdhet när programmet utformades? Om ja, hur såg denna ut? Om nej, varför inte?

Enligt Nylund¹ tappades jämställdhetsaspekten bort under programskrivandet, inte heller under det seminarium som hölls i augusti 2012 där de tävlande bjöds in till Kiruna togs jämställdhetsaspekten upp. Nylund¹ beskriver att kommunledningen är väl medveten om vad som ska finnas med i officiella skrivelser för att hålla måttet. Exempel på detta är enligt Nylund¹ hållbarhet och jämställdhet, aspekter som alltid tas med för att det ”ska” finnas där. Detta garanterar inte att det arbetas med frågorna i verkligheten eller att det genomförs någon uppföljning enligt Nylund¹.

¹ Thomas Nylund f.d. Stadsarkitekt Kiruna, telefonsamtal den 14 maj 2014.

Ordet jämställdhet nämns ej i tävlingsprogrammet, är det ett medvetet val?

Enligt Nylund² är det ej ett medvetet val, jämställdhetsaspekten borde enligt honom ha tagits upp tydligare och diskuterats i tävlingsprogrammet. Nylund² tror att jämställdhetsaspekten förmodligen föll bort då det är svårt att hitta konkreta infallsvinklar till hur man ska applicera genusperspektiv i planeringsprocessen.

Trygghet och säkerhet

Nämns ordet trygghet? Om ja, i vilket sammanhang? Om nej, talar man om trygghet underförstått?

Trygghet nämns på tre ställen i samband med hur den nya stadskärnan ska utformas, det beskrivs att den ska vara funktionell, trygg och trivsamt för invånarna (Kiruna kommun 2010). Vidare beskrivs att stadskärnan även efter mörkrets inbrott ska kännas trygg och säker att röra sig i för såväl gångare, cyklister som sparkåkare (Kiruna kommun 2010). Angående vinteraspekten skriver Kiruna kommun (2010) att snötäcket som ligger under stora delar av året skapar både utmaningar och möjligheter.

Visas en medvetenhet om att kvinnor och män känner sig trygga i olika hög utsträckning i stadens offentliga rum?

Nej, det visas ej en medvetenhet om att kvinnor och män känner sig trygga i olika hög utsträckning i stadens offentliga rum.

Talar tävlingsprogrammet om bra belysning samt att undvika parkeringshus och gångtunnlar?

Bra belysning nämns ej uttalat men i tävlingsprogrammet poängteras vikten av att känna sig trygg och säker i stadskärnan även när det är mörkt (Kiruna kommun 2010). Angående parkeringshus omtalas det ej specifikt men parkeringsfrågan i stort diskuteras och en vilja att undvika öppna och stora parkeringslandskap inne i centrum uttalas (Kiruna kommun 2010). Vidare beskrivs att en god stadsmiljö ska kombineras med en parkeringslösning som är både tillgänglig och nära (Kiruna kommun 2010). Gångtunnlar nämns inte.

Nämns orden tillgänglighet eller orienterbarhet? Om ja, i vilket sammanhang? Om nej, talar man om tillgänglighet/orienterbarhet underförstått?

Tillgänglighet nämns på två relevanta ställen, dels i samband med parkeringsfrågan, att parkeringar ska finnas nära och lättillgängliga och även i fråga om stadens tillgänglighet i mörker för alla (Kiruna kommun 2010). Ordet orienterbarhet nämns ej, varken direkt eller underförstått.

Arbete och bostaden med dess omgivning

Uttrycks det att en funktionsblandad, tät stad är önskvärd?

Kiruna kommun (2010) vill skapa en stadskärna med tät stadsbebyggelse och beskriver att flytten kommer att kunna medföra en naturlig förtätning och expansion av Kiruna. De redogör även för att det ska finnas en variation av funktioner i staden med bostäder, handel, service, kultur, utbildningsinstitutioner, nöjen hotell, banker, idrottsanläggningar och restaranger. Vidare beskrivs att en variation mellan tät stadsbebyggelse och lugnare parker/grönområden är viktigt (Kiruna kommun 2010).

² Thomas Nylund f.d. Stadsarkitekt Kiruna, telefonsamtal den 14 maj 2014.

Hur beskrivs stadens tillväxt i tävlingsprogrammet? Knyts den nya strukturen ihop med äldre struktur?

I tävlingsprogrammet framgår det tydligt att den strategi för stadsomvandlingsprocessen som de tävlande kommer fram med måste vara så hållbar att den kan klara av att förändras allteftersom projektet framskrider (Kiruna kommun 2010). Det beskrivs som positivt att den nya stadskärnans placering ligger i nära anslutning till befintlig infrastruktur och bebyggelse vilket enligt Kiruna kommun (2010) skapar en expansion av nuvarande stad och en så kallad naturlig förtätning. Relationen till befintliga stadsdelar ses som viktig, då dessa kommer avvecklas under ett mycket långt tidsperspektiv och det framhålls som viktigt att nuvarande målpunkter kan fortsätta att vara det även i och med nybyggnationen (Kiruna kommun 2010). De bostadsområden som ligger nära tävlingsområdet beskrivs också ha en betydande funktion genom att binda ihop nuvarande Kiruna C med det nya centrumet funktionellt såväl som rumsligt och stärka sambanden i staden (Kiruna kommun 2010). Det industriområde som är beläget söder om nya centrumområdet bedömer Kiruna kommun (2010) som orealistisk att omlokalisera på kort sikt även om de uttalar att de bedömer det nödvändigt på längre sikt.

Beskrivs arbetstrender i termer som kvinnligt och manligt eller används neutrala begrepp som produktivt - respektive socialt reproduktivt arbete?

Termer som kvinnligt och manligt förekommer inte utan istället beskriver tävlingsprogrammet män och kvinnor. En medvetenhet råder om att män i huvudsak jobbar industriellt medan kvinnor i större utsträckning arbetar inom vård och omsorg, det beskrivs att arbetsmarknaden är starkt könssegregerad vilket förklaras med att det råder ett kvinnounderskott i staden och att det mest finns branscher som traditionellt attraheras av män (Kiruna kommun 2010). Det nämns också att största arbetsgivaren i Kiruna, LKAB, arbetar med att öka andelen kvinnor inom företaget (Kiruna kommun 2010). Det beskrivs också att många unga kvinnor flyttat från staden för studier och arbete på annan ort, någon möjlig orsak till detta nämns ej och man värderar inte heller om det ses som någonting positivt eller negativt (Kiruna kommun 2010). På samma sätt beskrivs staden som starkt förknippad med gruvnäring, rymd och turism (Kiruna kommun 2010), inte heller detta läggs det någon värdering i.

Transportsystemet

Hur förhåller sig tävlingsprogrammet till bilismen jämfört med kollektivtrafiken?

En medvetenhet visas kring att bilismen förmodligen kommer minska orsakat av stigande bensinpriser men att vägförbindelser har och kommer ha fortsatt stor betydelse i framtiden för Kiruna som stad (Kiruna kommun 2010). Kommunen vill att det framtida Kiruna ska motivera till större användande av gång, cykel och kollektivtrafik (Kiruna kommun 2010) men det står inte uttryckligen att man tänker satsa mer på kollektivtrafiken. Såväl järnvägstransport som flygförbindelse till övriga delar av Sverige ses som extremt viktigt (Kiruna kommun 2010).

Nämns kombinationslösningar i tävlingsprogrammet?

Vikten av en smidig förbindelse mellan flyg, tåg och stadskärna samt eventuell kabinbana nämns (Kiruna kommun 2010), men några övriga kombinationslösningar exempelvis i form av buss och cykel beskrivs inte.

Visas det förståelse för att det idag råder en skillnad i resmönster mellan de som arbetar produktivt och de som arbetar socialt reproduktivt? Om ja, finns en strategi för att arbeta mot mer lika förhållanden?

Nej, skillnad i resmönster tas ej upp i tävlingsprogrammet.

Sammanfattande reflektion över resultat

Vid granskning av tävlingsprogrammet blir det tydligt att jämställdhetsperspektivet inte är något som författarna till programmet lagt särskilt stor vikt vid. Det är uppseendeväckande att ordet jämställdhet inte nämns en enda gång i tävlingsprogrammet när kommunen har gått ut med att jämställdhet är en av de viktigaste faktorerna i stadsflytten (Kiruna kommun 2014a). Det skulle kunna vara så att ordet jämställdhet medvetet har utelämnats då det enligt Andersson (2005) ibland finns en strategi i jämställdhetsarbete att man utelämnar ordet på grund av att det är ett så laddat ord, fyllt med föreställningar och människors egna tolkningar. Men enligt Nylund³ har inte en sådan strategi funnits utan jämställdhetsaspekten har helt enkelt fallit bort i programskrivandet.

Det har inte heller funnits någon medborgardialog innan programskrivandet (Nylund³), vilket kan innebära att viktiga kunskaper och erfarenheter som allmänheten bär på kan ha gått förlorade i processen med att ta fram tävlingsprogrammet. Att medborgarna får vara med och påverka är enligt Larsson & Jalakas (2008) angeläget för att som planerare få syn på invånarnas erfarenheter. Möjligen kan även den uteblivna medborgardialogen ha missgynnat jämställdheten, då vissa grupper erfarenheter kanske inte har uppmärksammats ordentligt av planerarna (Larsson & Jalakas 2008). I en så stor process som Kiruna stadsomvandling bör det dessutom vara extra viktigt att försöka få med så många olika perspektiv som möjligt, då utvecklingen kommer pågå under en så lång tidsperiod och beröra så många människors vardagsmiljö.

Tävlingsprogrammet pratar om att kollektivtrafikanvändandet bör öka (Kiruna kommun 2010) men det uppvisar ingen strategi på hur det ska gå till och påståendet om att vägtrafiken kommer vara fortsatt viktig för att förbinda med omvärlden (Kiruna kommun 2010) tyder på att programskrivarna inte riktigt tar något helhetsgrepp. Det hade varit intressant om det i tävlingsprogrammet belysts hur kollektivtrafikanvändandet ser ut i dagsläget i Kiruna och om satsningen inriktas på någon särskild målgrupp. Vidare hade det, ur jämställdhetsperspektiv, varit bra om vikten av kombinationslösningar för kollektivtrafiken lyfts fram än mer (Larsson & Jalakas 2008).

Trygghet nämns lite kort i samband med att Kiruna kommun vill skapa en trygg stadskärna (Kiruna kommun 2010). Vad en sådan innebär utvecklas dock inte och det skrivs inte heller för vem stadskärnan ska vara trygg. Det saknas alltså en medvetenhet kring att kvinnor och män i olika stor utsträckning känner sig otrygga i det offentliga rummet (Lundkvist 1998), vilket leder till slutsatsen att denna oro påverkar jämställdheten eftersom alla inte kan röra sig i utomhusmiljön på samma villkor. Vidare beskrivs Kiruna i tävlingsprogrammet som en utpräglad vinterstad och att snön skapar både möjligheter och utmaningar (Kiruna kommun 2010). Detta kan tolkas som att författarna till tävlingsprogrammet är medvetna om att i och med den långa, mörka vintern

³ Thomas Nylund f.d. Stadsarkitekt Kiruna, telefonsamtal den 14 maj 2014.

krävs det extra satsningar på trygghetsskapande effekter. En annan möjlig tolkning är att det inte är ur ett medvetet trygghetsperspektiv som författarna talar utan att det endast är en syftning på att snön skapar möjligheter respektive utmaningar rent fysiskt, till exempel i form av snöröjning. I tävlingsprogrammet står också skrivet att det, när det är mycket snö och mörkt, är viktigt att det är tillgängligt och att man ska kunna ta sig fram på ett naturligt och enkelt sätt (Kiruna kommun 2010). Här beskrivs visserligen mörkeraspekten och att det på grund av snön kan vara svårframkomligt, men fokus ligger just på den fysiska framkomligheten och ingen medvetenhet visas om att mörkret kan vara en faktor som faktiskt begränsar vissa gruppers tillgång till det offentliga rummet på grund av rädsla (Lundkvist 1998) och gör att de undviker att visats på vissa platser eller väljer en alternativ väg efter mörkrets inbrott (Statistiska centralbyrån 2012). Kiruna kommun påpekar även att det industriområde som ligger söder om tävlingsområdet egentligen skulle behöva omlokaliseras, men att det inte kommer ske inom nära tid (Kiruna kommun 2010). En utebliven omlokalisering skulle kunna skapa problem med otrygghet, vilket ej gagnar jämställdheten. I ett industriområde kan det vara svårt att få överblick och orientera sig vilket kan upplevas som otryggt, varför alternativvägar här hade kunnat vara en möjlig lösning på problemet med otrygghet (Listerborn 2000). Då hade människor som inte upplever industriområdet som tryggt haft en möjlighet att ändå röra sig i området men kunnat välja alternativa vägar som känns mindre otrygga. Det är ändå positivt att Kiruna kommun visar en medvetenhet kring att industriområdet behöver omlokaliseras, även om det i tävlingsprogrammet inte uttrycks rakt ut varför det bör flyttas. Här är det möjligen så att kommunen inte aktivt har sett på industriområdet ur ett jämställdhets- och trygghetsperspektiv, men att en åtgärd i form av en omlokalisering av industriområdet ändå skulle fungera som en åtgärd som gynnar jämställdheten.

I fråga om hur man ska lösa parkeringen i centrumområdet skrivs det i tävlingsprogrammet att parkeringarna ska vara både tillgängliga och nära, men att stora, öppna parkeringslandskap bör undvikas (Kiruna kommun 2010). En möjlig lösning för detta är således parkeringshus, vilket ger möjlighet för de tävlande att faktiskt lösa parkeringsfrågan på ett, enligt Listerborn (2000), otryggt sätt. Här hade det, om man uppvisat en större grad av medvetenhet kring trygghetsaspekten, varit möjligt att skriva in i programmet att parkeringshus inte är en önskvärd lösning på parkeringsfrågan ur ett jämställdhetsperspektiv. Parkeringshus skulle dock kunna vara bra ur andra aspekter, till exempel genom att mark sparas, i ett sådant fall blir det alltså en fråga om var prioriteringar i processen läggs.

I tävlingsprogrammet talar programskrivarna ej i termer som kvinnligt och manligt, vilket är bra för att undvika att cementera de traditionella könsrollerna (Larsson & Jalakas 2008). De rådande arbetstrenderna, där män dominerar inom industrin och kvinnor inom vård och omsorg (Kiruna kommun 2010), nämns men värderas inte. Detta hade varit bra att göra ur jämställdhetssynpunkt för att tydligt ta ställning till att Kiruna kommun faktiskt vill skapa en stad som är inbjudande för alla oavsett kön och tryckt på det för att visa förslagsställarna att detta är en viktig del i en lyckad stadsomvandling.

Tävlingsprogrammet tar upp mycket kring stadens tillväxt och att de nya delarna ska ansluta till befintlig bebyggelse och service för att skapa kontinuitet och ett sammanhang (Kiruna kommun 2010). Detta skulle kunna vara gynnsamt för jämställdheten då det blir lättare att kombinera yrkes- och hemliv om olika

funktioner ligger blandade och det är lätt att ta sig emellan (Lundkvist 1998). Detta bygger dock på att den befintliga struktur som finns är uppbyggd på detta vis och att arbete, bostadsområde och service inte är uppdelat.

Diskussion

Syftet med min kandidatuppsats har varit att värdera och analysera hur en kommun genom utformning av ett tävlingsprogram kan arbeta mot ett mer jämställt samhälle.

Det som går att utläsa av resultatet av mitt arbete är att de personer som utformar ett tävlingsprogram har stor makt att påverka inriktningen på de förslag som sedan skapas i själva tävlingen. Detta då utformningen av själva tävlingsprogrammet är det som sätter ramarna för hur tävlingsförslagen får se ut. Hade exempelvis ett krav på jämställdhetsfokus varit tydligt uttalat i tävlingsprogrammet, hade de tävlande inte haft något annat val än att tillgodose detta för att ej riskera att förlora tävlingen. Troligtvis hade detta medfört att de förslag som kommit in varit uppbyggda på ett särskilt sätt då förslagsställarna hade varit tvungna att inbegripa genusperspektivet mer tydligt i sina förslag. Detta hade sannolikt påverkat gestaltningen och följaktligen också stadsomvandlingens slutresultat. Denna tes bekräftas av Nylund⁴ när han säger att han efteråt insett att programmet och juryns sammansättning är helt avgörande för tävlingsförslagets utformning. Nylund⁴ menar att tävlingsprogrammet (i detta fall prekvalificeringsprogrammet) till stor del styr vilka som blir intresserade av att delta i en tävling och således även påverkar vilka tävlingsförslag som produceras.

Vidare hade det varit fördelaktigt om en större medvetenhet kring hur man kan implementera jämställdhetsaspekter i stadsplanering visats av författarna till tävlingsprogrammet. Det hade även varit bra att skriva ut de framtidsvisioner angående ett mer jämställt samhälle som Kiruna kommun har (Kiruna kommun 2014a). Detta hade visat på ett tydligt ställningstagande för att jämställdhet är en viktig del för att skapa ett attraktivt nytt Kiruna. Ett Kiruna dit människor, speciellt kvinnor, aktivt ska välja att flytta och en stad där fler ska känna sig välkomna och känna att de passar in.

Sammanfattningsvis kan sägas att granskningen visar på uppenbara brister i tävlingsprogrammet rörande jämställdhetsaspekten och att en medvetenhet saknas om hur planeringen påverkar människors faktiska tillträde till det offentliga rummet ur ett jämställdhetsperspektiv. Det blir tydligt att jämställdhetsfrågan varken tagits på allvar eller satt några större spår i tävlingsprogrammet. Detta leder oundvikligen till frågan om Kiruna kommuns uttalade mål om ett mer jämställt samhälle verkligen är ett reellt mål, som de på ett systematiskt sätt arbetar mot, eller om det endast är tomma ord? Hela det fortsatta arbetet med stadsomvandlingen skulle således må bra av en ordentlig genusgranskning där de problem som finns idag identifieras och en åtgärdsplan utarbetas för att verkligen förändra samhällets strukturer i grunden. Annars är risken stor att stadsomvandlingen inte blir en omvandling mot ett mer jämställt samhälle utan bara en flytt av de strukturer som i dagsläget råder i Kiruna.

⁴ Thomas Nylund f.d. Stadsarkitekt Kiruna, telefonsamtal den 14 maj 2014.

Reflektion kring arbetet och metoden

En stor del av den litteratur jag tagit del av som behandlar jämställdhet och stadsplanering är inte särskilt objektiv utan det är tydligt att författarna har ett visst förhållningssätt i sina studier. Då jag ändå valt att använda denna typ av litteratur är det viktigt att uppmärksamma att författarnas infallsvinkel innebär en viss syn på stadsplanering och någon annan kanske ser det på ett annat vis, vilket kan påverka resultatet. Om tanken rörande jämställdhet till fullo implementeras i en planeringsprocess kanske andra viktiga aspekter eller planeringsteorier får stå tillbaka. Detta behöver i sig inte vara något negativt men det är viktigt att detta medvetandegörs.

Det material jag har funnit om jämställd planering har inte heller varit specifikt inriktat mot hur man utformar ett tävlingsprogram för ett jämställdare samhälle utan har endast berört hur man kan tänka och arbeta i den fysiska planeringsprocessen. Det är även viktigt att belysa att jag, genom att välja ut specifika fokusområden, har inriktat mig på några olika teman. Någon annan hade kanske, genom sin syn på vad jämställdhet och genus är och genom val av fördjupning av andra texter, fått fram andra teman och på så vis ett annorlunda granskningsresultat.

Sedan är det viktigt att klarlägga att källan jag har intervjuat ger sin bild av processen, vilket är en sanning, men inte nödvändigtvis hela sanningen. Vidare är det svårt att veta om intervjuobjektet svarat på frågorna utifrån sin dåvarande roll som stadsarkitekt, sin nuvarande yrkesroll på ett externt företag eller som privatperson, vilket kan påverka vilka svar jag har fått.

Frågor för framtiden

Möjlig framtida forskning skulle kunna vara att undersöka och utvärdera hur stadsomvandlingsprocessen faktiskt gick utifrån de jämställdhetsmål som satts upp och vilka tidiga riktlinjer som satte avtryck längre fram i processen. Det vore även bra med en kontinuerlig uppföljning under arbetets gång för att säkerställa att frågor kring jämställdhet ges ett särskilt fokus. Vidare är det också viktigt att jämställdhetsaspekten och medborgardialogen får ett större utrymme när arbetet med översiktsplaner och detaljplaner tar vid med tävlingsförslaget som utgångspunkt. Detta då dessa frågor ej fått tillräckligt fokus i initialskedet av Kiruna stadsomvandling.

Referenser

- Alexander, P. (2013). Unik process för samhällsomvandling. *Husbyggaren*, (1), ss. 19-21.
- Andersson, B. (2005). RISK – Om kvinnors erfarenhet och fysisk planering. Linköpings Universitet
- Bergström, T. (2012). Kiruna bygger mönsterstaden 2.0. *Genus*, (2), ss. 18-19.
- Bergström, T. (2007). Kiruna – från machostad till genusmönsterstad. *Genus*, (2), ss. 8-9.
- Boverket. (2014). PBL:s syfte, innehåll och definitioner. [Elektronisk], tillgänglig: <http://www.boverket.se/Vagledning/PBL-kunskapsbanken/Allmant-om-PBL/PBLs-syfte-innehall-och-definitioner/> [2014-05-21]
- Boverket. (2007). Jämna steg - Checklista för jämställdhet i fysisk planering. [Elektronisk], tillgänglig: http://www.boverket.se/Global/Webbokhandel/Dokument/2006/jamna_steg_u_ppl_2.pdf [2014-04-15]
- Forsberg, G. (2005). Visionen om en jämställd planering – och försöken att förverkliga den. I Forsberg, G. (red.) Planeringens utmaningar och tillämpningar. Uppsala: Uppsala Publishing House, ss. 464 - 474
- Grusmark, P. (2012). *Förslag till vision m.m. i Jämställdhets- och mångfaldsgruppen*. [Elektronisk], http://www.kiruna.se/PageFiles/1012/Jamstallldhet%20och%20mangfald.pdf?e_pslanguage=sv [2014-05-18].
- Jakobsson, J. (2014). Gruvstaden sjuder av revanschlusta. *SvD Näringsliv* [Elektronisk], tillgänglig: http://www.svd.se/naringsliv/nyheter/sverige/gruvstaden-sjuder-av-revanschlusta_3563932.svd [2014-05-21].
- Jalakas, A. (2012). Jämställd stad är allas ansvar. *Genus*, (2), ss. 20-21.
- Kiruna Kommun. (2014a). Kiruna – En vision med övergripande mål för Kiruna kommun. [Elektronisk], tillgänglig: http://www.kiruna.se/PageFiles/1012/visionsdokument_210x270_130610_low.pdf?e_pslanguage=sv [2014-04-15]
- Kiruna Kommun. (2014b). Stadsomvandlingens start. [Elektronisk], tillgänglig: <http://www.kiruna.se/Stadsomvandling/Historia--framtid/Stadsomvandlingens-start/> [2014-05-08]
- Kiruna kommun. (2014c). Tidslinje. [Elektronisk], tillgänglig: <http://www.kiruna.se/Stadsomvandling/Historia--framtid/Tidslinje/> [2014-05-08]
- Kiruna Kommun. (2014d). Utställningshandling – Fördjupad översiktsplan för Kiruna centralort. [Elektronisk], tillgänglig: http://www.kiruna.se/PageFiles/12296/F%C3%96P%20Kiruna%20C%202014_utst%C3%A4llning.pdf?e_pslanguage=sv [2014-05-08]
- Kiruna kommun. (2013). Historia. [Elektronisk], tillgänglig: <http://www.kiruna.se/kommun/Kommun-politik/Kommunfakta/Historia/> [2014-05-19]

- Kiruna Kommun. (2012). Program för arkitekttävling – Ny stadskärna i Kiruna/
A new city centre for Kiruna. [Elektronisk], tillgänglig:
<http://www.kiruna.se/PageFiles/5559/tavlingsprogram%20stadsbyggnadst%C3%A4vlingen.pdf?epslanguage=sv> [2014-05-08]
- Larsson, A. (2006). Makten över rummet: Om genusperspektiv i samhällsplaneringen. *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, (2-3), ss. 29-47.
- Larsson, A. & Jalakas, A. (2008). Jämställdhet nästa! Samhällsplanering ur ett genusperspektiv. Stockholm, SNS Förlag.
- Listerborn, C. (2000). Om rätten att slippa skyddas – En studie av trygghetsskapande och brottsförebyggande projekt och kvinnors rädsla för att röra sig i stadens centrum. Göteborg: Tema Stadsbyggnad – Chalmers tekniska högskola
- Lundkvist, H. (1998). Ojämslaldhetens miljöer – En rapport från programberedningen ”Kommunerna och jämställdheten” om jämställdhet i fysisk planering och miljö. Svenska kommunförbundet. Göteborg: Kommentus Förlag.
- Nationalencyklopedin. (2014). Jämställdhet. [Elektronisk], tillgänglig:
<http://www.ne.se/j%C3%A4mst%C3%A4lldhet> [2014-05-28]
- Nilsson, Bo. (2009). Kiruna. Staden som ideologi. Umeå: Boréa Bokförlag.
- Nyström, J. & Tonell, L. (2012). Planeringens grunder – en översikt. Lund: Studentlitteratur
- Samuelsson, B. (2013). Ny stadskärna i Kiruna. [Elektronisk], tillgänglig:
<http://www.arkitekt.se/s70476> [2014-05-29]
- Statistiska centralbyrån. (2012). På tal om kvinnor och män – Lathund om jämställdhet 2012. [Elektronisk], tillgänglig:
http://www.scb.se/statistik/_publikationer/LE0201_2012A01_BR_X10BR1201.pdf [2014-04-15]
- Sveriges kommuner och landsting. (2013). Kön i trafiken – Jämställdhet i kommunal transportplanering. [Elektronisk], tillgänglig:
<http://webbutik.skl.se/bilder/artiklar/pdf/7164-937-9.pdf> [2014-05-30]